

Türkiye'nin İhracat ve İthalat Talep Fonksiyonlarının Rusya ile Dış Ticareti Bağlamında Analizi

Analysis of Turkey's Export and Import Demand Functions within the Context of Foreign Trade with Russia

Asst. Prof. Dr. Rüştü Yayar (Gaziosmanpaşa University, Turkey)

Ph.D. Candidate Yunus Emre Birol (Cumhuriyet University, Turkey)

Ph.D. Candidate Yusuf Demir (Cumhuriyet University, Turkey)

Abstract

The main purpose of this study is to analyze the foreign trade of Russia and Turkey. Considering the foreign trade volume between the two countries, an experimental study was carried out to determine export and import demand functions of Turkey. The Russian Federation has been one of the countries having an important part in export of Turkey. Whereas textile products have taken the first place within the export of Turkey, petroleum gas and natural gas have taken the first place in import. The data used in the study covered the period between 1995 and 2010 quarterly. The data were obtained from Turkish Republic Central Bank, International Money Fund, Russian Central Bank and Russian Federal Statistics Service databases. According to obtained results, export of Turkey to Russia has affected more from the income of Russia rather than the relative prices, and import of Turkey from Russia has affected more from the income of Turkey rather than the relative prices. When income and price elasticity of export and import demands were analyzed, income and price elasticity of the export demand was noticed as being greater than the income and price elasticity of the import demand.

1 Giriş

Temelleri İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte uluslararası kuruluşların ve kutuplaşmaların ortaya çıkması sonucu atılan küreselleşme 1980'li yıllarda piyasa ekonomisi ve liberalleşmeye geçişle birlikte uygulama alanı bulmuş ve bu amaçla mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımına ilişkin adımlar atılarak, ülke piyasalarını dünya piyasaları ile bütünleştirme eğilimi ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda ise, Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine yeni ulusların ortaya çıkması ve bu ülkelerin piyasa ekonomisini benimsemeleri üzerine süreç daha da hızlanmıştır.

Küreselleşmeyle beraber, uluslararası ticarete artış ve yapısal değişim meydana gelmiştir. Bu hızlı artış ve yapısal değişim ekonomik faktörler başta olmak üzere bir dizi değişken tarafından belirlenmektedir. Bu faktörlerin tespiti ve etki mekanizmalarının analizi uluslararası ticaret analizlerinin en önemli ayrıntılarından. Çünkü ihracatın ve ithalatın uygulanacak döviz kuru politikasına, dış ticaret politikasına veya değişen dünya şartlarına nasıl bir tepki göstereceğinin anlaşılması için ihracatın ve ithalatın görece fiyatlarıdaki ve yurt dışı-içi talepteki değişimlere olan duyarlılığının bilinmesi önemli bir ön koşuldur. Bu nedenle, uluslararası iktisat literatüründe dış ticaret talep fonksiyonlarının tahminine yönelik çalışmalarla sıkça rastlanmaktadır (Doğanlar vd., 2006: 51).

1990 yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla onu oluşturan 15 ülke bu süreçte bağımsızlıklarını kazanmış ve kendi başlarına çeşitli ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Bu dağılımın ardından ortaya çıkan kaos ortamında Rusya'da ekonomik sorunlar söz konusu olmuştur. Bunun ardından 1992 yılında, Rusya Federasyonu merkezi planlı sistemden piyasa ekonomisine geçebilmek için önemli ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. Fiyatlar serbest bırakılmış, mali denge sağlanmaya çalışılmış, ticari engeller ve teşvikler kısmen de olsa kaldırılmış, ülke ekonomisinin dışa açık hale gelmesi amaçlanmıştır. Ayrıca monopollerin kaldırılması ve geniş çaplı bir özelleştirme söz konusu olmuştur (Duman ve Samadov, 2003: 25-26). Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin kuzey komşusu olan Rusya ile Türkiye'nin dış ticaretinin analiz edilmesidir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi dikkate alınarak Türkiye'nin ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarının belirlenmesine yönelik ampirik bir çalışma yapılacaktır.

2 Türkiye ile Rusya Arasındaki Ekonomik ve Siyasi İlişkilerin Gelişimi

Komünizm sonrası dönemde ekonomik anlamda ciddi bir çöküntü ile karşı karşıya kalan Rusya'da reel GSYİH 1991 yılında yaklaşık %12 oranında gerilemiş, bütçe açığı GSYİH'nın %26'sına kadar çıkmıştır. Komünist ekonominin çökmesi ile birlikte enflasyon üç haneli rakamlara yükselmiştir. Bu çöküntünün altında belli başlı yapısal sorunlar bulunmaktadır. Eski Doğu Avrupa pazarlarının Doğu Bloku'nun dağılması ile birlikte çözülmesi ve bunun sonucunda arz zincirinin bozulması, mali yardımların kesilmesi nedeni ile tarım sektöründe ortaya çıkan kriz, kumanda ekonomisi kurallarının, pazar ekonomisi kuralları uygulanmaya başlanmadan terk

edilmesi v.b. hususlar bu sorunlardan önemli olanları olarak ifade edilebilir (T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Temmuz 2011 Raporu).

Rusya'da mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü temel olarak üç aşamada incelenebilir: 1987-1991 döneminde devlet işletmelerinin mali özerkliğinin artmasına bağlı olarak ticari sermayenin geliştiği, spontane özelleştirme (spontaneous privatization process) süreci olarak adlandırılan dönem, mülkiyet ilişkilerinin dönüşümünde ilk adımı oluşturmaktadır. Perestroykanın başlangıç yıllarını oluşturan bu dönemde, işletme özerkliğinin artmasına bağlı olarak kaynak dağılım mekanizması giderek merkezi planlamadan uzaklaşmıştır. Dolayısıyla bu dönemde devlet işletmelerinin mali özerkliğinin artması, merkezi planlamaya dayalı üretim ilişkilerinin gayri resmi olarak piyasa ilişkilerine doğru kaymasına neden olmuştur. Bu süreç, özel parasal sermayenin birikimi olarak değerlendirilebilir. 1992-1994 dönemi, Rusya'nın neo-liberal politikalar eşliğinde kapitalist sistemle entegrasyonunun başladığı dönemi tanımlamaktadır. 1992 programında yer alan önlemler çerçevesinde bu dönemde blok özelleştirmeler ile mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Blok özelleştirmeler sonrasında mülkiyetin yeniden dağılımı üçüncü aşamayı oluşturmaktadır. Bu aşamada; blok satış paylarının ikincil piyasalarda eski yönetici grup, parti eliti ve organize suç örgütleri tarafından, yatırım kurumları, bankalar ve elinde özelleştirme kuponları bulunan çalışanlardan satın alınmasıyla mülkiyetin yeniden dağılımı gerçekleşmiştir (Radygin, 2000: 7).

1994 yılında Merkez Bankası tarafından IMF desteği ile sıkı para politikası uygulaması başlatılmış ve enflasyonla mücadelede dönük bir bütçe kabul edilmiştir. Üç haneli enflasyonla uzun yıllar süren mücadele sonunda Rusya, 1995 yılında belirli ölçüde bir makroekonomik istikrar sağlamış olup, bunu 1998 yılı ortalarına dek sürdürmeyi başarmıştır. 1997-98 döneminde Rusya'nın başlıca ihracat mallarının fiyatlarındaki düşüş ve Asya krizinin sonucunda yatırımcıların gelişen pazarlara yatırımlarda çekimser kalmaları Rus ekonomisi üzerinde güçlü bir dış şok etkisi yaratmıştır. Söz konusu dışsal şok, hızla artan borçlardan ve mikro düzeyde yapısal değişikliklerin eksikliğinden kaynaklanan ekonomik sorunları daha da şiddetlendirmiştir. Sonuç olarak Ruble'nin devalüasyonu ve iç borçların ödenememesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Ağustos 1998'de çok ciddi bir ekonomik kriz başlamıştır. Kriz öncesinde 1 \$: 6,3 Ruble iken, kriz sonrasında 1 \$: 20 Ruble'ye ulaşmıştır. Enflasyon belirgin şekilde yükselmiş, 1998 yılı sonu itibarı ile %85'e ulaşmıştır. 1998 yılında ayarlanabilir sabit kurdan, dalgalı döviz kuru sistemine geçilmiştir (İGEME, 2008: 3)

Kriz sonrasında alınan önlemlere izleyen dönemlerde değişen hükümetler de bağlı kalmıştır. İhracattan elde edilen gelirler Ruble'nin değerinin düşmesi neticesinde artış göstermiş ve pek çok sektör devalüasyonun sağladığı bu avantajdan yararlanarak ihracata yönelmiştir. 2000 yılı sonu itibarı ile enflasyon %20'ye gerilemiştir. Enflasyondaki düşüş eğilimi izleyen yıllarda da devam etmiş olup, 2007 yılı başı itibarı ile %7'nin biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak bundan sonraki dönemde aşırı yüksek düzeyde seyreden enerji fiyatları, para arzındaki artış ve küresel gıda fiyatlarından dolayı enflasyonda yeniden bir yükseliş baş göstermiştir. Kriz sonrasında kamu maliyesi de dikkate değer bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme, petrol sektöründen elde edilen beklenenin üzerinde kazancı yansıtmakla birlikte aynı zamanda toplanan vergilerde artış olduğunu ve harcamaların daha iyi denetlendiğini göstermektedir (İGEME, 2008: 4).

Türk-Rus ilişkilerinin tarihine baktığımızda bugün, ilk göze çarpan özellik, tarih içinde Rus Çarlığı ve daha sonra Sovyetler Birliği lehine olan güç dengesinin nispeten düzelmiş olmasıdır. Rusya Federasyonunun, yaşamakta olduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki bunalım ve yaklaşık 300 yıl önceki sınırlarına geri çekilmiş olması nedeniyle, Türkiye karşısında, tarihte alışlagelen askeri ve siyasi ağırlığına artık sahip değildir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda oluşan bu ortam içinde, iki-kutuplu uluslararası ilişkiler sistemi ve bu sistemin Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin dış politikalarını şekillendiren kalıplarının da ortadan kalkmasıyla iki ülke, kendi ulusal çıkarlarına dayanan politikalar izlemeye başlamıştır. Türk-Rus ilişkilerinde Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Tarih içinde çeşitli siyasi mücadelelere ve pek çok savaşa tanıklık eden bu ilişkilerde her iki ülkenin de kuruluş yılları olan 1920'lerde belirli bir yakınlaşma yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması sonucunda güvenlik endişelerini gidermek amacıyla Türkiye, NATO'ya katılarak Batı ittifakının bir üyesi olmuştur. 1945 sonrası Soğuk Savaş döneminde, Türkiye-SSCB ilişkileri, iki kutuplu dünyanın izin verdiği çerçevede şekillenmiştir. 1960'larda Kıbrıs krizi sonrasında özellikle ekonomik konularda bir yakınlaşma başlamış, Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un 1980 ortalarında izlediği Perestroyka siyasetine kadar iki ülke mesafeli, ancak işbirliğine de yer veren bir yaklaşım içinde olmuştur (Kudrov ve Ekonomika, 1999: 85; Aktaran: İsmailov, 2003: 35-36).

Siyasi alandaki bu denge politikasının izlerini ekonomik alanda da görmek mümkündür. Nitekim Cumhuriyetin ilanı ile sağlanan siyasi bağımsızlığın ardından aynı zamanda bir ekonomik bağımsızlık mücadelesine de girişen 1930'ların genç Türkiye'sindeki sanayileşme hamlesinde Sovyet ekonomik yardımlarının ve SSCB desteğiyle kurulan ilk sanayi tesislerinin rolü şüphesiz yadsınamaz. Bu çerçevede özellikle Cumhuriyet Türkiye'sinde modern tekstilin, metalürjinin, cam sanayiinin ve kimya sanayiinin temelleri bu ikili işbirliği sayesinde atılmıştır. Ayrıca kuzey komsusu, Soğuk Savaş yıllarında dahi, Türkiye'nin özellikle ABD ve Batı dünyası ile siyasi ilişkilerde sorunların yaşandığı çeşitli dönemlerde Batı'ya karşı bir alternatif işbirliği merkezi haline gelebilmiştir. 1960 sonrasında özellikle Kıbrıs sorunu ile bağlantılı olarak Batı dünyası ile ilişkilerin krize dönüştüğü bir dönemde Türk ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ve Batı dünyasından temin

edilemeyen çeşitli teknik ve teknolojik imkânların Sovyetler Birliği'nden sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu açıdan Cumhuriyetin ağır sanayileşme döneminde, 1970'lerden başlayan Sovyetler Birliği'nin kurduğu dev sanayi kompleksleri, metalürji, kimya ve petrol rafinerileri Türk ekonomik ve sosyal hayatının önemli kilometre taşları olmuştur. Ancak Soğuk Savaş döneminde siyasi gelişmelere paralel olarak çeşitli dönemlerde gerilen siyasi ilişkilerden karşılıklı ekonomik işbirliği süreci de nasibini almıştır. Esasen sadece siyasi alanda değil, ekonomik alanda da Türkiye'nin Rusya'ya yönelik belli stratejiler temelinde sürdürülen istikrarlı bir dış politikasının olduğunu söylemek güçtür. Rusya daha çok Batı ile siyasi ya da ekonomik alanlarda ilişkilerin sıkıntılı devam ettiği ya da krize dönüştüğü kimi dönemlerde bir çeşit denge unsuru olarak değerlendirilmiş, krizlerin asılması ve Batı ile ilişkilerin tekrar rayına girmesi ile tekrar Türk dış politikasındaki alışlagelmiş konumuna dönmüştür (Şen, 2003).

İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin dönüm noktasını; 1967 tarihinde imzalanan ve SSCB tarafından bazı sanayi tesislerin inşası amacıyla Türkiye'ye yaklaşık 200 milyon dolar tutarında kredi açılması ve anılan krediye ait yıllık taksit ve faizlerin geri ödemelerinin ülkemiz menşeli mallarla yapılması esasına dayanan anlaşma oluşturmuştur. Türk ihraç mallarının SSCB piyasasına girmesinde ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinde büyük bir rol oynayan ve "Özel Hesap" olarak bilinen, 1995 yılı sonu itibariyle de tasfiye edilen bu düzenleme çerçevesinde ülkemiz açısından o tarihlerde büyük önem arz eden İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Aliğa Petrol Rafinerisi, Orhaneli Termik Santrali gibi önemli sanayi kuruluşlarımızın tesisi için finansman sağlanmıştır (İsmailov, 2003: 36)

Rusya ve Türkiye'nin toplam dış ticareti sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir. Tablolar incelendiğinde, Rusya Türkiye'nin aksine yıllar itibariyle hep dış ticaret fazlası vermektedir. 2012 yılı itibariyle Rusya'nın toplam dış ticaret hacmi Türkiye'nin dış ticaret hacminin iki katından daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	468.073	301.652	397.068	516.718	524.727
İthalat	266.918	167.371	228.912	305.760	312.567
Dış Ticaret Hacmi	734.991	469.023	625.980	822.478	837.294
Dış Ticaret Fazlası	201.155	134.281	168.156	210.958	212.160

Tablo 1: Rusya'nın toplam dış ticareti (milyon dolar). **Kaynak:** Ekonomi Bakanlığı, Moskova Ticaret Müşavirliği, Rusya Federasyonu Federal Gümrük Servisi, TÜİK.

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı	İhracat/İthalat
2003	47.253	69.340	116.593	-22.087	68,1
2004	63.167	97.540	160.707	-34.373	64,8
2005	73.476	116.774	190.250	-43.298	62,9
2006	85.535	139.576	225.111	-54.041	61,3
2007	107.272	170.063	277.335	-62.791	63,1
2008	132.003	201.961	333.964	-69.958	65,4
2009	102.143	140.928	243.071	-38.785	72,5
2010	113.883	185.544	299.427	-71.661	61,4
2011	134.907	240.842	375.749	-105.935	56,0
2012	152.561	236.537	389.098	-83.976	64,5

Tablo 2: Türkiye'nin toplam dış ticareti (milyon dolar). **Kaynak:** Ekonomi Bakanlığı, Moskova Ticaret Müşavirliği, Rusya Federasyonu Federal Gümrük Servisi, TÜİK.

	İhracat	% Pay	İthalat	% Pay
Yatırım Malları	627	9,4	30	0,1
Ara Mallar	3.418	51,1	25.841	97,1
Tüketim Malları	2.628	39,3	748	2,8
Diğer	10	0,1	1	0,0
Toplam	6.683	100,0	26.62	100,0

Tablo 3: Türkiye-Rusya Federasyonu dış ticaretinin yapısı (2012) (milyon dolar). **Kaynak:** TÜİK.

İki ülke ihracat ve ithalat açısından karşılaştırıldığında, Rusya'nın ihracat ve ithalatının yıllar itibariyle Türkiye'nin ihracat ve ithalatından fazla olduğu görülmektedir. 2012 yılı itibariyle Rusya'nın toplam ihracatı 524.727 milyon dolar iken Türkiye'nin toplam ihracatı sadece 152.561 milyon dolardır.

Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticaret verileri Tablo 3'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, Yıllar itibariyle iki ülke arasındaki ticaret hacmini arttığı görülmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı mal ve hizmet değeri

daha fazla iken sattığı mal ve hizmet değeri daha azdır. Türkiye son yıllarda en fazla ithalatını Rusya'dan yapmaktadır.

Türkiye, Rusya'dan çoğunlukla ara malları ithal ederken (%97,1), Rusya'ya ara malları ihracatı yapmaktadır (%51,1) (Tablo 4).

İhracat			İthalat		
2012	Mil. \$	% Pay	2012	Mil. \$	% Pay
Dokumacılık ürünleri	1.256	18,8	Petrol gazları-doğal gaz	12.272	46,1
Gıda ürünleri	1.028	15,4	Petrol ve ürünleri	5.068	19,0
Otomotiv sanayi ürünleri	791	11,8	Gıda ürünleri	2.034	7,6
Diğer yarı mamuller	597	8,9	Demir-çelik	1.709	6,4
Kimyasallar	547	8,2	Kömür	1.669	6,3
Diğer tüketim ürünleri	518	7,8	Demir dışı metaller	1.359	5,1
Diğer elektriksiz makineler	477	7,1	Maden cevherleri	1.067	4,0
Hazır giyim	409	6,1	Kimyasallar	868	3,3
Elektrikli makine ve cihazlar	352	5,3	Diğer yarı mamuller	341	1,3
Madencilik ürünleri	285	4,3	Tarımsal hammaddeler	164	0,6
Diğer	423	6,3	Diğer	69	0,3
GENEL TOPLAM	6.683	100,0	GENEL TOPLAM	26.620	100,0

Tablo 4: Türkiye-Rusya Federasyonu dış ticaretinde öne çıkan madde grupları. **Kaynak:** TÜİK

2012 yılı itibariyle Türkiye Rusya'dan 26.620 milyon dolar ithalat yaparken, 6.683 milyon dolar ihracat yaptığı Tablo 5'de görülmektedir. Rusya'dan yapılan ithalat içerisindeki en büyük payı petrol gazları-doğal gaz (%46,1) alırken bunu sırasıyla petrol ve ürünleri (%19,0), gıda ürünleri (%7,6) ve demir-çelik (%6,4) izlemektedir. Rusya'ya yapılan ihracatta ise ilk sırayı dokumacılık ürünleri (%18,8) alırken, bunu sırasıyla gıda ürünleri (%15,4), otomotiv yan sanayi (%11,8), diğer yarı mamuller (%8,9) ve kimyasallar (%8,2) izlemektedir.

3 Ekonometrik Metodoloji

Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretini dikkate alarak oluşturulan ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarının modellenmesinde Houthakker ve Magee (1969), Leamer ve Stern (1970), Stern, Francis ve Schumacher (1976) ve Mayes (1981) gibi araştırmacıların çalışmalarında kullandıkları modeller dikkate alınmıştır (Doğanlar vd., 2006: 57). Bu kapsamda Türkiye'nin Rusya ile dış ticareti üzerinden ihracat ve ithalat talep fonksiyonları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$\ln X_t = \beta_0 + \beta_1 \ln RFGDP_t + \beta_2 \ln PX_t + u_t$$

$$\ln M_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln TRGDP_t + \alpha_2 \ln PM_t + u_t$$

Çalışmada kullanılan bütün değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. X değişkeni Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracatı milyon ABD doları olarak göstermekte olup, nominal ihracat değerlerinin ihracat fiyat endeksi kullanılarak reel hale getirilmesiyle oluşturulmuştur. RFGDP değişkeni Rusya'nın reel GSYİH'nı, PX değişkeni ise göreceli fiyatları yani Türkiye'nin ihracat fiyat endeksinin Rusya'nın tüketici fiyat endeksine oranını göstermektedir. M değişkeni Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatı milyon ABD doları olarak göstermekte olup, nominal ithalat değerlerinin ithalat fiyat endeksi kullanılarak reel hale getirilmesiyle oluşturulmuştur. TRGDP değişkeni Türkiye'nin reel GSYİH'nı, PM değişkeni ise göreceli fiyatlar olan Türkiye'nin ithalat fiyat endeksinin Türkiye'nin tüketici fiyat endeksine oranını göstermektedir.

İhracat talep fonksiyonu yabancı talebin (gelirin) ve göreceli fiyatların (yurtiçi ihracat fiyat endeksinin yurtdışı fiyatlara oranının) bir fonksiyonudur. İthalat talep fonksiyonu ise yurtiçi talebin (milli gelirin) ve göreceli fiyatların (yurtiçi ithalat fiyat endeksinin yurtiçi fiyatlara oranının) bir fonksiyonudur. İhracat ve ithalat talep fonksiyonlarındaki katsayılar talebin gelir ve fiyat esnekliklerini vermektedir. β_1 ve β_2 katsayıları sırasıyla ihracat talebinin gelir ve fiyat esnekliklerini, α_1 ve α_2 katsayıları ise sırasıyla ithalat talebinin gelir ve fiyat esnekliklerini vermektedir.

İhraç ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen bir düşüş, söz konusu ürünlerin uluslararası rekabetini artıracak gibi yabancı talebin o ürünlere yönelerek ihracatı artırması beklenir. Yabancı ülkelerin reel gelirlerinde meydana gelen bir artış bu ülkelerin yabancı mallara olan taleplerinde bir artışa neden olacağından, yabancı ülkelerin reel geliri ile reel ihracat arasında pozitif bir ilişkinin olması beklenmektedir (Doğanlar vd., 2006: 57). Ayrıca bir ülkenin ihracat talebinin fiyat ve gelir esnekliklerinin büyük olması da önemlidir. İhracat talebinin gelir esnekliği ne kadar yüksek olursa ekonomik büyümede ihracat o kadar önemli rol oynayacaktır. Aynı zamanda fiyat esnekliğinin yüksek olması da bir ülkenin uluslararası piyasalarda ihracatının rekabet gücünün yüksek olmasına yol açacaktır. Yani bu söz konusu esnekliklerin büyük olması ihracat gelirlerinin artırılmasında devalüasyon politikalarının etkinliğini artıracaktır (Şimşek ve Kadılar, 2005: 145). İthal ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen bir artış ithalat talebini düşüreceğinden ters yönlü bir ilişki beklenmektedir. Bununla beraber reel milli

gelirde meydana gelen bir artış ithal ürünlerine olan talebi artıracığından reel milli gelir ile reel ithalat arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir (Doğanlar vd., 2006: 57). Teorideki beklentiye uygun olarak çalışmada ihracat ve ithalat talebinin gelir esnekliklerinin pozitif, fiyat esnekliklerinin negatif olması öngörülmektedir.

Çalışmada 1995Q1-2010Q4 dönemini kapsayan üçer aylık veriler kullanılmış olup, veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, IMF, Rusya Merkez Bankası ve Rusya Federal İstatistik Servisi veri tabanlarından elde edilmiştir. İlgili dönemlerin belirlenmesinde birbiriyle uyumlu verilerin analize dâhil edilmesi belirleyici olmuştur.

Durağan olmayan serilerde sahte ilişki söz konusu olabileceğinden çalışmada öncelikle kullanılan serilerin durağanlığının araştırılması amacıyla birim kök testi uygulanacaktır. Daha sonra regresyon analiz yapılarak esneklik katsayıları en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır.

İthalat talebinin fiyat esnekliği ile ihracat talebinin fiyat esnekliği toplamının mutlak değer içerisinde birden büyük olması Marshall-Lerner koşulunun geçerli olduğu anlamına gelmektedir (Ünsal, 2003: 357).

$$|\beta_2 + \alpha_2| > 1$$

Marshall-Lerner koşulunun geçerli olması devalüasyonun net ihracatı artırmada yani dış ticaret açıklarının kapatılmasında etkili olduğu anlamına gelmektedir (Ünsal, 2003: 358). Ancak bu koşulun sağlanması dış ticaret dengesizliklerinin giderilmesinde yeterli değildir. Dengesizliğin giderilmesinde üretimin ve ihracatın artırılması da büyük öneme sahiptir (Şimşek ve Kadılar, 2004: 33).

Çalışmada elde edilen ihracat ve ithalat taleplerinin fiyat esnekliği katsayıları ile Türkiye'nin Rusya ile ticaretinin devalüasyon sonucu dış dengesizliklerin giderilmesine katkı sağlayıp sağlamadığı değerlendirilecektir.

4 Ampirik Bulgular

Zaman serilerinde durağanlık, korelogram ve birim kök (unit root) testleriyle analiz edilmektedir (Tarı, 2005: 388). Literatürde çeşitli birim kök testleri bulunmakla beraber, en çok kullanılan testler; Dickey-Fuller (DF), Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleridir. Bu çalışmada kullanılan serilerin durağanlığının tespit edilmesi amacıyla ADF birim kök testi kullanılmıştır. Serilerin durağanlığının araştırılması amacıyla yapılan ADF birim kök testi sonucu elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda ortaya koyulmuştur.

	Düzy		1. Fark	
	t-ist.	prob.	t-ist.	prob.
<i>lnX</i>	-2.422	0.3651	-5.817	0.0000
<i>lnM</i>	-1.506	0.8170	-9.345	0.0000
<i>lnRFGDP</i>	-3.047	0.1286	-6.443	0.0000
<i>lnTRGDP</i>	-1.761	0.7107	-4.396	0.0046
<i>lnPX</i>	-1.506	0.8170	-4.801	0.0013
<i>lnPM</i>	-2.257	0.4504	-4.418	0.0042

*%1, %5 ve %10 kritik değerler sırasıyla -4.113, -3.484 ve -3.170 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: ADF birim kök testi sonuçları

Tabloda serilerin, düzey değerlerinde ADF test istatistiklerinin mutlak değerinin, MacKinnon kritik değerlerinden küçük olduğu, yani serilerin birim köke sahip olduğu sonucu ortaya çıktığı için, serilerin farklarının alınması gerekmektedir. Serilerin birinci derece farklarının alınması ile elde edilen sonuçlar, serilerin birinci derecede durağan olduklarını ortaya koymaktadır.

Aşağıda birbirine izleyen iki tabloda Rusya ile dış ticareti bağlamında Türkiye'nin ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarının katsayılarının tahmini yapılmıştır.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-ist.	prob.
<i>Sabit</i>	-7.823082	3.764888	-2.077906	0.0421
<i>lnRFGDP</i>	3.117854	0.423831	7.356367	0.0000
<i>lnPX</i>	0.691521	0.163024	4.241823	0.0001

$R^2: 0.92$, F -ist.: 234.058, $Durbin\ Watson\ ist.: 1.823045$

Tablo 6: İhracat talep fonksiyonu tahmin sonuçları

Analizi yapılan modellerin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri her iki modelde de yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Durbin Watson istatistik değerleri tablo değerleri ile karşılaştırıldığında otokorelasyon olmayan bölgeye düştüğü görülmektedir. Her iki modelde de tahmin edilen katsayılar istatistiki olarak anlamlı yani yorumlanabilir düzeydedir.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-ist.	prob.
<i>Sabit</i>	8.818955	5.122368	1.721656	0.0905
<i>lnTRGDP</i>	1.678197	0.497521	3.373117	0.0013
<i>lnPM</i>	-0.430916	0.178541	2.413540	0.0190
<i>R²:0.99, F-ist.:1067.509, Durbin Watson ist.:1.984107</i>				

Tablo 7: İthalat talep fonksiyonu tahmin sonuçları

1995-2010 dönemi çeyrek verileri kullanılarak yapılan analiz sonucu tahmin edilen modeller aşağıdaki gibi yazılabilir.

İhracat Talep Fonksiyonu	$\ln X = -7.823 + 3.118 \ln RFGDP - 0.692 \ln PX$
İthalat Talep Fonksiyonu	$\ln M = 8.819 + 1.678 \ln TRGDP - 0.431 \ln PM$

Tablo 8: Tahmin edilen modeller

İhracat talebinin gelir ve fiyat esneklikleri sırasıyla 3,118 ve -0,692 olarak hesaplanmıştır. İhracat talebinin gelir esnekliğinin pozitif, fiyat esnekliğinin ise negatif işarete sahip olması teorik beklentiye uygundur. İhracat talebinin gelir esnekliğinin pozitif olması Rusya'nın milli gelirindeki artışın Türkiye'nin Rusya'ya ihracatını artırıcı etkiye yol açacağını, ihracat talebinin fiyat esnekliğinin negatif olması ise Türkiye'nin ulusal parasındaki değer kaybının da yine Türkiye'nin Rusya'ya ihracatını artırıcı etkiye yol açacağını ifade etmektedir. Elde edilen bu sonuçlar Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının nispi fiyatlardan çok Rusya'nın gelirinden etkilendiğini göstermektedir.

İthalat talebinin gelir ve fiyat esneklikleri sırasıyla 1,678 ve -0,431 olarak hesaplanmıştır. İthalat talebinin gelir esnekliğinin pozitif, fiyat esnekliğinin ise negatif işarete sahip olması teorik beklentiye uygundur. İthalat talebinin gelir esnekliğinin pozitif olması Türkiye'nin milli gelirindeki artışın Türkiye'nin Rusya'dan ithalatını artırıcı etkiye yol açacağını, ithalat talebinin fiyat esnekliğinin negatif olması ise Rusya'nın ulusal parasındaki değer kaybının da yine Türkiye'nin Rusya'dan ithalatını artırıcı etkiye yol açacağını ifade etmektedir. Elde edilen bu sonuçlar Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı nispi fiyatlardan çok Türkiye'nin gelirinden etkilendiğini göstermektedir.

İhracat ve ithalat taleplerinin gelir ve fiyat esneklikleri incelendiğinde ihracat talebinin gelir ve fiyat esnekliklerinin ithalat talebinin gelir ve fiyat esnekliklerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ve Rusya'dan ithalatı ile alakalı olması mümkündür. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında tekstil ürünleri ön plana çıkarken ithalatında enerji belirleyici konumdadır. Bu nedenle ithalat talebinin gelir ve fiyat esnekliklerinin ihracat esnekliklerine göre katı olması muhtemeldir.

İhracat ve ithalat taleplerinin fiyat esnekliklerinin toplamı 1.123 olarak gerçekleşmiştir. Marshall-Lerner koşulunun sağlanması nedeniyle Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretinin kur değişimlerinden etkilendiği yani nispi fiyatların iki ülke arasındaki dış ticaret akışında belirleyici olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle devalüasyon politikalarının Türkiye'nin dış dengesizliğinin Rusya ile ticareti üzerinden giderilmesinde etkili olacağını söylemek mümkündür.

5 Sonuç ve Değerlendirme

1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla on beş farklı ülke bu süreçte bağımsızlıklarını kazanmış ve kendi başlarına çeşitli ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Bu bağımsızlık hareketinden sonra Rusya'da ekonomik sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. 1992 yılında, Rusya Federasyonu merkezi planlı sistemden piyasa ekonomisine geçebilmek için bir dizi ekonomik reformlar yapmıştır. Bu çalışmada Rusya ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi dikkate alınarak Türkiye'nin ihracat ve ithalat talep fonksiyonları farklı değişkenlere göre belirlenmiştir.

Yıllar itibarıyla Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmini gittikçe artış göstermiştir. Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı daha fazla iken ihracatı daha azdır. Son yıllarda Türkiye en fazla ithalatını Rusya'dan yapmaktadır. Türkiye, Rusya'dan çoğunlukla ara malları ithal ederken (%97,1), yine aynı şekilde en çok ara malları ihracatı yapmaktadır (%51,1). Rusya'dan yapılan ithalat içerisindeki en büyük payı petrol gazları-doğal gaz (%46,1) alırken bunu sırasıyla petrol ve ürünleri (%19,0), gıda ürünleri (%7,6) ve demir-çelik (%6,4) takip etmektedir. Rusya'ya yapılan ihracatta ise ilk sırayı dokumacılık ürünleri (%18,8) alırken, bunu sırasıyla gıda ürünleri (%15,4), otomotiv yan sanayi (%11,8), diğer yarı mamuller (%8,9) ve kimyasallar (%8,2) izlemektedir.

1995-2010 dönemi çeyrek verileri kullanılarak regresyon analizi yapılmış ithalat ve ihracat modelleri elde edilmiştir. İhracat modeline ilişkin gelir ve fiyat esneklikleri teoriye uygun olup sırasıyla pozitif ve negatif bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının nispi fiyatlardan çok Rusya'nın gelirinden etkilendiğini açıklamaktadır. İthalat talebinin gelir ve fiyat esneklikleri sırasıyla 1,678 ve -0,431

olarak bulunmuş olup, teorik beklentiye uygundur. Bu sonuçlara göre, Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı nispi fiyatlardan çok Türkiye'nin gelirinden etkilendiğini göstermektedir.

İhracat ve ithalat taleplerinin fiyat esnekliklerinin toplamı 1,123 olarak hesaplanmıştır. Marshall-Lerner koşulunun sağlanması nedeniyle Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretinin kur değişimlerinden etkilendiği ifade edilebilir. Bu sebeple Türkiye'nin dış ticaret dengesizliğinin Rusya ile ticareti üzerinden giderilmesinde devalüasyon politikalarının etkili olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Doğanlar, M., Bal, H., Özmen, M. (2006), "Türkiye ile Almanya Arasındaki Dış Ticaretin Ekonometrik Analizi ve Gümrük Birliği Sonrası Karşılaştırma", *İktisat İşletme ve Finans*, 21(248), Kasım, 50-65.
- Duman, M., Samadov, N. (2003), "Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 25-47.
- Houthakker, H.S. and Magee, S.P. (1969), "Income and Price Elasticities in World Trade", *Review of Economics and Statistics*, 51, 111-125.
- İGEME Ülke Raporu, (2008), T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Rusya Ülke Profili, http://www.uekibb.org/raporlar/Rusya_394696556.pdf, Erişim tarihi: 21.05.2013
- İsmailov, R. (2003), Rusya'nın Dış Ticareti ve Rusya Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri, T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kudrov, V. ve Ekonomika, M. (1999), Aktaran: Rövsen İsmailov (2003), Rusya'nın Dış Ticareti ve Rusya Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri, T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Leamer, E.E., Stern, R.M. (1970), *Quantitative International Economics*, Allyn and Bacon, Boston.
- Mayes, D.G. (1981), *Applications of Econometrics*, Prentice Hall, New Jersey.
- Radygin, A. (2000), "The Redistribution of Property Rights in Post Privatization in Russia", *Problems of Economic Transition*, 42(11), March, 6-34.
- Stern, R.M., Francis, J. Ve Schumacher, B., (1976), *Price Elasticities in International Trade: An Annotated Bibliography*, The MacMillan Press, London.
- Şen, C.G. (2003), "Türk-Rus Ekonomik İlişkileri: Mevcut Durum, Sorunlar ve Perspektifler", *Aylık Strateji ve Analiz E-Dergi*, Ağustos 2003, Sayı:7. http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/08_2003_01.pdf, Erişim tarihi: 05.08.2013.
- Şimşek, M., Kadılar, C. (2004), "Türkiye'nin İthalat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yöntemi ile Eşbütünlük Analizi: 1970-2002", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 27-34.
- Şimşek, M., Kadılar, C. (2005), "Türkiye'nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yöntemi ile Eşbütünlük Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 144-152.
- TÜİK, ----, Ekonomi Bakanlığı, Moskova Ticaret Müşavirliği, Rusya Federasyonu Federal Gümrük Servisi.
- T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Temmuz 2011 Raporu, (2011), <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/RF/temmuz%202011.DOC>, Erişim tarihi: 10.05.2013.
- Tarı, R. (2005), *Ekonometri*, 3. Baskı, Kocaeli Üniversitesi Yayın No: 172, İzmit.
- Ünsal, E. (2003), *Makro İktisat*, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.